

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUB KIADVÁNYAI

21

SZENT ISTVÁN KIRÁLY, NEMZETÜNK NEVELŐJE

KELEMEN KRIZOSZTOM

ELŐADÁSA

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUBBAN

1938. NOVEMBER 9-ÉN.

B U D A P E S T 1939

SÁRKÁNY NYOMDA R-T., VI, HORN EDE-UTCA 9.

A kiadásért felelős dr. Egyed István egyetemi tanár, az Országos Nemzeti Klub főtitkár
14080 Sárkány Nyomda Részvénytársaság, Budapest, VI., Horn Ede-atca 9.
Igazgatók: Dr. Wessely Antal és Wessely József.

Itt állunk kicsiny sziget a germán és a szláv néptengereknek kellős közepén. Ezer év óta morzsol, pusztít bennünket a hullámvérés. A tatár, a török veszedelem — bármily romboló volt is — visszahúzódott, de amit ma vasgyűrűnek érzünk, az mindig körülöttünk marad. Ma sem tehetünk mást, mint amit nehéz időkben máskor is tettünk: ragaszkodunk az alaphoz, amelyre szintén világtörténelmi nehézségek között egy nagy magyar, Szent István király állított bennünket, s amely alap ezer év fürgetegei között viharálló alapnak bizonyult.

Ez a történelmi alap pedig nem egy élettelen történelmi költömb, vagy egy páncéllá merevült rendszer, hanem a nemzeti élet sztatikus elemeinek és dinamikus tényezőinek, az erők egyensúlyi és működési föltételeinek ösztönösen megérett, de öntudatosan vezetett, szerencsés irányítása a nemzeti élet biztonsága és a keresztény nyugati életformában való gazdag kibontakozása felé. *Élettevékenység* fölfelé néző s épen azért sohasem csüggedő kitartással, eszményi önzetlenséggel. Ez a szentistváni alap, ez a szentistváni örökségi Véd, utat jelez, oktat, de egyúttal kötelez is.

Engem mint papot és tanárembert első sorban az a *lelki ráhatás* érdekel, amellyel a nagy király a maga életművét népének tulajdonává teszi, népe életét új mederbe tereli, átmentve a múltból mindazt, ami érték és menthető. Sokféle alakban jelenik meg az emberi nagyság, reám mégis legjobban annak a nagysága hat, aki népének szellemi, erkölcsi, egyetemes művelődési színvonalát a legmagasabbra emeli. A magyar életben e téren az elsőség nemcsak időben, hanem érdemben is kétségtelenül Szent Istváné, Szent István művének nehézségét növeli a magyarság természetes ragaszkodása régi népi egyéniségéhez. Munkája ellenálló képességét bizonyítja a Szent István halálát követő félszázados zűrzavar, mely az új életforma „gyöngye palántáját” — „adhuc quasi iuvenis et novella” — nem bírta többé a magyar földből kitépni. Szent István műve értékének legbiz-

tosabb fémjelzője eredményes volta, vagyis hogy a magyar élet lényegében ma, kilencszáz év múltán is természetes folytatása a szent-istváni kikezdésnek.

Mikor az ifjú István fejedelem atyjának nehéz örökségét átvette, a magyar lelkeség már válaszüton állt. Régóta kiszakadt a magyar ősi életviszonyaiból. Az elhagyott messze pusztákkal a régi életmód, a régi szokások, a régi kultuszformák kezdtek feledésbe merülni. A külföldet járt kereskedők, követek, hadfiak magasabb művelődés hírért, új vágyakat, új eszméket hoztak haza népük közé. A meghódolt keresztény lakosság már nyitogatta a magyar lelket a megismert, vagy hírből hallott magasabb művelődés belső tartalma, összetartó ereje: a kereszténység számára. A higgadtabb magyaroknak gondolata bizonyára el-elidőzött annak az Istennek a hitén, aki híveitől szelídebb viselkedést, emberségesebb erkölcsöket követelt. Így a magyar nemcsak értelmileg, hanem érzelmileg is kezdett hangolódni, mondjuk, méltánylást érezni a keresztényekkel s magával a kereszténységgel szemben. A nyugati művelődés szellője természetesen leszállította a jósok, bűbajosok, varázslók és táltosok elmaradt bölcsességének értékét. Kifakult maga a határozottabb alakot úgysem öltött ősi pogány hit is. Összekötő, rendet tartó, erkölcsre nevelő belső tartalmát, erejét elveszítette. Akik ragaszkodtak hozzá, azok maguk is inkább csak mint magyar népiségük ősi jellegéhez ragaszkodtak. Nem hit volt már, hanem megszokás és kegyelet. Ez a kegyelet azonban a magyar fajiság féltésévé, félelmetes-szellemi közegellenállássá változott, amikor Géza fejedelem fia, István, határozott kézzel nyúlt a magyar lélek formálásához. Az ősi dac, a „csak azért se” lángra lobbant, midőn a pogány öröklési jogrend képviselője kardot rántott az idegen, a nyugati keresztény jogrend címén uralkodó ifjú fejedelem ellen.

A keleti magyar azonban magyarral fordult szembe, ha ez a magyar már európai magyar volt is. S a Kelet fiának tapasztalnia kellett, hogy a nyugati magyar nemcsak elszánt bátorsággal, hanem szellemi fensőbbiséggel is rendelkezett. A Kelet szilaj magyarja elbukott, hogy helyt adjon az európaivá vált, a megkeresztelkedett magyarnak.

Mikor ezt a küzdelmet fölelevenítjük, magyar lelkünknek, tudatalatti mélységeiben megrezdül egy húr: valami ősi panasz bűg föl rajta, siratja a Koppányokat, Gyulákat, Vászolyokat. Siratja a végtelen puszták eltemetett költészetét. Az a panaszos húr megrezdült Szent István lelkében is. A magyar bánat sajgott az ő szívében is, annyira, hogy életírói szerint nevetni is elfelejtett, De az élet, a nemzetek élete is, valóságokon épül föl. A honszerző Árpád iva-

deka csalhatatlan valóságérzékelével és tényeken nyugvó értelmi megbizonyosodásával látta, hogy a történelmi szükségesség őt a magyar élet sorsdöntő föladata elé állította, s hogy neki ezt a föladatot magyar fajának létérdeke, jövője érdekében kérlelhetetlenül meg kell oldania. Látta, hogy az ő egyéni életének maradék nélkül föl kell őrlődnie a közösség, a nemzet életéért való önföladozásban. S ma, szinte ezer év távlatából is, áhítatos tisztelettel állapítjuk meg, hogy Szent István a vállalt föladatot hősiesen és gondviselés-szerűen teljesítette.

Az emberi mértéket meghaladó kötelesség végzéséhez megvolt Szent Istvánnak az erkölcsi erőkészlete. Szent István a szó legteljesebb értelmében hívő ember volt. A hívő ember a maga egyéni életének kialakításában, személyiségének kifejlesztésében azt a célt akarja elérni, amelyet a teremtő Isten eléje tűzött. A rábizott ügy viselésében, hivatásbeli kötelességének teljesítésében azt a munkát akarja véghezvinni, amelyet a Gondviselés eléje szabott. Ismeri a parancsot: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok is tökéletes!” (Máté 5.48). Tudja, hogy „akinek sok adatott, attól sok is követeltetik” (Lukács, 12.48). A hívő ember ehhez a mértékhez igazítja életirányát, ennek a megközelítése szerint értékeli a maga cselekvését és egész életét. Szent Istvánról az írott hagyomány, a tudós történelem, a nemzeti tudat folytonossága, az Egyház tanúságtétele bizonyítja, hogy mélyen hívő ember, erős, de alázatos lelkű fejedelem volt.

Ilyen lelki alkat, ilyen bensőséges meggyőződés birtokában Szent István nem hasznossági szempontoknak, hanem ellenállhatatlan belső ösztönzésnek hódolt, amidőn a római kereszténységben új életformát, új lelki tartalmat adott népének. Szent István Isten kegyelméből való uralkodónak, az Isten sáfárának tekintette magát, aki majdan számot ad sáfárkodásáról. Ettől a tudattól vezetve adott nemcsak a maga személyiségének, hanem országépítő munkásságának, nemzete élete alakításának is transzcendentális jelentőséget, nyújtott az örökkévalóságba nyíló távlatot. Természetesen az apostoli hév nem nyomta el benne a fejedelmi okosságot, hanem azzal egybefonódott, azt táplálta és megnevesítette.

Ez a fejedelmi okosság jól láttatta Szent Istvánnal a valódi helyzetet. Népe ott állott új világrészben, új népek, új viszonyok között új művelődéssel szemben. Ott állott lelkének megfogyatkozott ázsiai fölszereltségével, értetlenül, idegenül, megedzetlenül. A civilizáció hordozásához nagy erkölcsi teherbíró képességre van szükség. Akit átmenet, előkészület, hozzáedződés nélkül ér a kultúra, annak az életerejét leforrázza, megöli, mint a jeges víz a fölhevült szer-

vezetet. A népvándorlás annyi más eltűnt, megsemmisült népének példája ott lebegett Szent István szeme előtt. Népének e belső hiányérzetéhez hozzájárult az a súlyosbító körülmény, hogy a kalandozások elmúlván, a harci kedvnek nem volt levezetése, s a virtus befelé fordult: önemészítő tűzzé változott. A helyzet végzetes veszedelemmé nőhetett bármikor, mert a szomszéd népek jól látták a magyar életben beállott változást, Géza fejedelem nem hiába keresett családi összeköttetések útján is békét, barátságot a szomszéd uralkodókkal kifelé, atyafiságot a hatalmas törzsfőkkel befelé.

Szent István levonta a helyzetből a szükségszerű következményeket. A történelem nem jegyezte föl róla, hogy a választott úton valaha is megtorpant volna. Erre a nehéz útra hűséges élettársat, biztos támasztékot a mélyen vallásos bajor Gizella személyében, valószínűleg Szent Adalbert sugalmazására, még atyja választott számára. Nem tárgyam ez eseménynek külpolitikai jelentőségévei foglalkozni. Inkább abból a szempontból tekintem, hogy ez a házasság magának Szent Istvánnak nemzetnevelő személyiségére a beteljesedést jelentette, s hogy úgy mondjam, számára a visszavonulás hídját egyszer és mindenkorra fölégette. Neki ettől kezdve már csak előre lehetett mennie. Ezen az előre vezető úton érték Szent István lelki világát alakítólag ható nagy benyomások. Legalább házasságkötése alkalmával megfordult német földön is. A München és Ingolstadt közötti Scheyern-i bencés apátságban magam is láttam a kápolnát, amelyben a hagyomány szerint az első magyar király esküvője volt. Az országépítésre készülő ifjú bizonyára éhes tekintettel kereste és szívta magába az otthon hasznosítható tapasztalatokat. Az ifjú Szent István életében nem hiányzott a nagy egyéniségekkel való személyes kapcsolat pótolhatatlan nevelő hatása sem.

A természetes öröklésen túl sokat tanult pozitív és negatív irányban atyjától. Egyéniségére a döntő befolyást mégis inkább kivételes képességekkel megáldott édesanyja, Sarolta, a Konstantinápolyban megtért Gyula leánya gyakorolta. Föl sem mérhető az erős akaratú és tüzes képzeletű ifjúra Szent Adalbert prágai püspök rendkívüli egyéniségének a hatása. Ez a cseh fejedelmi herceg, a német császárok és a bajor hercegek rokona, európai látókört, országok, népek ismeretét, izzó vallásosságot, a clunyi bencések reformszellemét, a vértanúság vágyát hozta Szent István közelségébe. A fejedelmi ifjúra döntő befolyása lehetett ennek a nagyműveltségű, nyugtalan lelkű, pattanásig feszülő cselekvési készségtől fűtött embernek. Benne mintegy megtestesülve kellett látnia Szent Istvánnak a krisztusi vallásnak „obsequium rationale”, észszerű szolgálat voltát, kultúrát alkotni, egybefogni és hordozni tudó páratlan erejét és pótolhatatlan értékét, amelyért meghalni érdemes. A Szent Adal-

bertből kiáradó vallásos lendület magával sodorta, nagy elhatározásokra kellett hogy készítse Szent Istvánt. S amit ennek a hirtelen jött, hamar is távozott rendkívüli embernek ittléte eredményezett, azt a jótékony hatást kellett Radlának, Szent Adalbert ifjúkori barátjának és tanulóársának lehiggasztva állandósítania. Ez a nyugodt, bölcs szerzetes Szent István első éveinek hűséges tanácsadója és lelki vezetője. Hű lelki barátai Szent Istvánnak Anasztáz és Asztrik apát, a későbbi érsekek. A francia Bonipert, a már Pannonhalmán nevelkedett első magyar szerzetespap, Maurus apát, későbbi pécsi püspök. A velencei Szent Gellért, akire egyetlen fia nevelését bízta. Annak a mélységes, bensőséges Íelkikapcsolatnak, mely Szent Istvánt lelki barátaihoz fűzte, beszédes emlékei Szent István törvényei és a fiához intézett Intelmek meleg szavai. Szent István ismert és névtelen hős munkatársainak lelke, munkája hatott és dolgozott a nagy királyban. Benne él, hat és dolgozik mint kikapcsolhatatlan alapvetés a magyar államiságban, a magyar művelődésben, az egész magyar életben.

Megpróbáltam vázolni azt a helyzetet, amellyel Szent István szemben találta magát, azt a lelki folyamatot, amely főadata megoldására előkészítette. Legyen szabad valamit megcsillantanom abból az ismeret- és hit-tartalomtól, amellyel nevelő barátai jóvoltából Szent István lelke is eltelt. Az egyes korok aszerint mutatnak emelkedő vagy hanyatló irányzatot, ahogy az Isten-eszme főlragyog vagy homályba borul előttük. A középkor vezérszellemétől, Szent Ágostontól idézem a következőt. „Isten a legfőbb igazság. Ennek az igazságnak az éhezése és szomjazása a mi megigazulásunk a földi zarándoklás idején. Ezzel az igazsággal való eltelés lesz majdan a mi tökéletes megigazulásunk a boldog örökkévalóságban” (Epist. 120. ad Consentium). S hogy ez a fölfogás nem egyszerűen hideg elgondolás, semmi sem érezteti jobban, mint az idézett Szent Ágoston fölkiáltása: „Óh szeretet, mely lángolsz, de soha ki nem égsz, óh szeretet, én Istenem, gyűjts lángra engem!” (Lib. X. Confessionum). Az ágostoni gondolathoz fűzhetem a kezdő középkor nagy moralistájának, Nagy Szent Gergely pápának szavait: „A szeretet bizonyosága a cselekvésnek a végzése. Mert aki rendetlen vágyain keresztül szétfolyik, az az Istent valóban nem szeretheti, hiszen neki szíve mélyén ellenemond” (Homília 30). Az Egyház nagyjainak szelleme a történelem legsötétebb napjaiban sem aludt ki a kolostorokban. S amidőn az egyházi javoknak és méltóságoknak világiaktól való ajándékozgatása által a vallási élet az erkölcsi eldurvulásnak végzetes lejtőjére jutott, akkor a nagyok szellemében őrzött krisztusi örökség fénye újra föllángolt s indult a kolostorokból világot reformáló útjára.

Mi mutathatná jobban a X. században kezdődő clunyi reformszellem magával sodró erejét, mint az a körülmény, hogy fejedelmi ifjak, Adalbertok és Gellértek fordítanak hátat a világnak, lesznek apostolok és vértanúk. Fejedelmek teszik le koronájukat, királylányok tolják félre menyasszonyi koszorú jókat s vonulnak a kolostor szigorú falai közé. Az Európát betöltő erkölcsi megújulás szelleme ihlette meg és járta át a mi első királyunkat is. S hogy ezt a szellemet önmagából oly diadalmas erővel tudta kiárasztani, annak a titka valóban abban rejlik, amiben vitéz Imrédy Béla keresi. Hogy t. i. Szent István király először önmagán végezte el a krisztusi emberré, a nemesebb magyarrá való formálás nehéz munkáját: csak azután és csak azért tudta elvégezni, mégpedig teljes sikerrel, ugyanazt nemzetén is.

Megkíséreltük lelki szemünk elé vonultatni a múltnak mindazon mozzanatait, amelyek a Szentkirálynak, mint nemzetnevelőnek lelki kialakulására vonatkoznak. Mi volt már most az ő nemzetnevelési munkája? Tulajdonképen Szent István egész élete és egész életműve egy hatalmas nemzetnevelői tevékenység. Kornis Gyula fogalmazásában: „A nevelés a meglévő kultúrjavak átszarmaztatása a következő nemzedékre, — mégpedig úgy — hogy ezeket necsak megőrizze, hanem tovább is fejlessze” (Neveléstörténet és Szellemtörténet). A nevelés tehát nem egyszerű ismeretközlés hanem „a lelkeknek bizonyos értékek megvalósítására irányuló formálása” (Kornis). S melyek azok az értékek, azok a kultúrjavak, amelyeket a Szentkirály a magyar jövő nemzedékre átszarmaztatott? Erre a kérdésre a Szentírás szavával válaszolok: „nova et vetera”, újak és régiek. „Szent István idegen eszméket, intézményeket és hatalmi szervezetet ültetett át magyar talajba, de a régiből csak azt pusztította el, ami már korhadt volt és összeomlással fenyegetett. Az életerős és fejlődésre képes intézményeket, a magyar élet ősi formáit bölcsen megkímélte, magyar szellemet vitt az új intézményekbe és magyarrá alakulásuk útját kijelölte,” mondja Hóman Bálint, a Szentkirály életének és működésének aranytollú történetírója.

A pogány vallás korhadt volt és erőtlen, Szent István mindeztől elejtette. A keresztény erkölcsbe ütköző hagyományokat irtotta, de nem bántotta az ártatlan népszokásokat, amelyek közül egyik-másik némely vidéken még ma is megmaradt. A múltból érintetlenül meghagyta a vérségi szervezetet, az ősi nemzetségi szokásjogokat, a magyar társadalom és magángazdaság alapintézményeit. A hatalmas kiterjedésű királyi birtokon ezek mellett párhuzamosan építette ki az új közigazgatási szervezetet, az egyéni birtoklás, a birtokadományozás új berendezkedését. Természetesen a különbségeken az idő elvégezte a maga kiegyenlítő munkáját. A „meglévő kultúr-

javakból” csak keveset hagyományozhatott át Szent István az utókorra. E kultúrjavakkal szemben csak a bölcs megválasztás és keresztény tartalommal telítés Szent István érdeme. A Szentkirály nagysága épen a meg nem levő kultúrjavak megszerzésében és magyar életté változtatásában jut érvényre. S amit e téren végzett, az emberileg szólva *teremtő munka, mert lett, ami azelőtt nem volt*. Lett legyőzhetetlennek látszó akadályok ellenére.

A nemzete számára szerzett és a nemzeti jövőre áthagyományozott kultúrjavakat Hóman Bálint négy főcsoportba foglalja össze. A népi egyéniségéhez ragaszkodó magyar népet világnézeti értelemben is tagjává, szerves és elválaszthatatlan részévé tette Szent István a nyugati latin keresztény kultúrközösségnek. Ezzel Kelet és Nyugat problémája végleg” eldőlt a magyarság számára. Megoldotta a független önállásnak régóta veszélyeztetett nagy kérdését. A pápáküldötte szentkorona nem hűbéri kötelék keletkezését, nem süllyedést jelentett, hanem egyenrangú félként való fölemelkedést Krisztus földi birodalmának, a szentágostoni civitas Dei-nek szuverén hatalmasságai közé. Maradék nélkül megoldotta a politikai egység és a monarchikus államforma nehéz problémáját. Ennek keretén belül alapját vette egy új közigazgatási, gazdasági, társadalmi rend egészséges kialakulásának, ízig-vérig magyar védelmi rendszernek, a sajátosan magyar jogfejlődésnek s a nemzeti önkormányzat jellegzetesen magyar alkotásának és erős várának: a vármegyének. Megoldotta a magyarság létkérdését, élet- és halál-problémáját a magyar nemzet európai elhelyezkedésének nagy kérdésében. Mint első „európai magyar” megalkotta az európai magyar típust. Az ázsiai magyarnak a Nyugattal és a kereszténységgel kötött benső kapcsolata Szent István érdeme. S a Szentkirály nemzete ezt a mély kapcsolatot nemcsak hogy soha föl nem bontotta, hanem ellenkezőleg évszázados harcok népiértő hadjáratai közepette mint nemzeti mivoltának legfőbb kincsét gazdagon patakzó vére áldozatával megpecsételte és megvédelte.

Nincsenek korhű adataink arra, hogyan válik a külső és belső új rend lassan-lassan a kezdődő magyar városi és falusi életnek, a puszták pásztorkodó szilaj népének mindennapi kenyerévé. E téren csak megközelítő következtetésekre vagyunk utalva. Ezeknek a következtetéseknek a levonására azonban megvan a jogos alapunk.

Régi mondás, hogy a példa magával ragad. Szent István egyéni és családi élete pedig katolikus pozitívummal telt, messze ragyogó példa volt. Ez a példaszzerű élet sok érdekes beszélgetésre, vitára adott okot és alkalmat a magyar hajlékokban országszerte. Helyeslést, vagy ellenkezést keltett, de közömbösen nem hatott soha. Az

esztergomi ékes királyi várkastély, a királyi birtokokon szerte e hazában épülő királyi erősségek, továbbá a püspöki székházak, erős kőkolostorok, az idegenből jött „vendég” urak finomult ízléssel épített úri lakjai mind megannyi szemléltető oktatás, követésre indító példa a magyarság számára. A királyi birtokok, a kolostorok, vendég urak nyugati mintán fejlett, virágzó, okszerű gazdálkodása nem maradt utánczás nélkül a sokszor kaján érdeklődéssel figyelő magyarok között. A példa és a tudatos vezetés hatására megindul a földművelés; az idegenektől eltanult ipar; polgáriasodás egyáltalán a nemzeti élet egész vonalán.

A vasárnapokra egybeseregő nép tágra nyílt szemmel bámul a hatalmas román templomokra. Bekívánkozik. Ezek a templomok — Gerevich szavával mondom — a román építészet igazi szellemét kifejező tömör erejükkel, zömök arányaikkal hatnak. A templomok monumentális kőplasztikája figurális és ornamentális pompájával megigéz, kőbe faragott képes beszédével tanít és fölemel. A művészettörténész állítását ki kell egészítenünk a katolikus Egyház nyilvános istentiszteletének, liturgiájának hatásával. A román templom építészeti és művészeti háttérében fejlődik ki a liturgia acél csengésű latin nyelvével, áhítatosan komoly szertartásaival. A templomi keretben a liturgia titokzatos fönsége megfogta a magyarok ázsiai lelkét s megadta neki azt a magasabb rendű misztikumot, amit az európaivá érés idején a színét és tartalmát vesztett pogány vallás már nem tudott megadni. Most szószékre lép szokatlan öltözékében az idegen pap. A nyelv, amelyen szól, érthetetlen, de a beszéd dallama, fokozódó hangereje, elhalkulása, a mozdulatok nemessége, az idegen szavakon át áradó ereje a meggyőződésnek valami lélektani hatást kelt a hallgató magyar lelkében. A tolmácsnak fordítása már fogékony talajba hull. Következik az otthoni társas megbeszélés. Az okosabb ja megrostálja a tévedéseket, kiegészít, magyaráz, megértet. S a megkapó élményben konkretizálódik a mag, a gondolat, mely lassanként meggyőződéssé, cselekvéssé, létté érik. Ami folyik egyik helyen, az indul, hat és dolgozik országszerte. És zsendül fokként az új hit, az új élet, az új vetés.

Püspöki és kolostori iskolákban nevelődik az immár magyar növendék papság. Boldog Mór pécsi püspök írja, hogy „puer scholasticus”, iskolás fiú korában látta Pannonhalmán a Szent Mártonhoz zárandókló szent életű remetéket: Zoerárd Andrást és a vértanú Benedeket. Az iskolai élethez szükséges kellékek sem hiányoztak; a könyvek és a tudós oktatók. Szent László oklevele, jóllehet Pannonhalma sem kerülhette el a Szent István utáni idők pusztítását, 80 kódexet leltároz a monostori könyvtárban, köztük klasszikus

műveket is. Egykorú adat szól az esztergomi énektanuló kispapokról, Pécssett Bonipert, a francia bencésből lett püspök Priscianus grammatikáját taníttatja. A kereszténnyé lett udvarokban, Gizella királyné veszprémi apácakolostorában megindul a nevelés. Szent Gellért és Boldog Mór művében, az ismeretlen pap szerzőtől való Intelmekben már latin nyelvű irodalmi emléke is van Szent István korának. A koronázó palást és annak előmintája ma is beszédes emlékei az akkori egyházi művészetnek.

A templomi oktatás és iskolai képzés következtében, a művelt keresztények példája nyomán lépésről-lépésre szelidülnek a szilaj pogány erkölcsök. A duhajkodás, melyről Heribaldus fráter előadása nyomán Ekehart beszél; a halált okozó kardvágás; a leányrablás; a levirátusnak a családi élet tisztaságát beszennyező pogány jogszokása; a boszorkányüldözés már erkölcsi megbélyegzéssel, tilalommal, áthágás esetén súlyos büntetéssel találkozik, A könnyen verekedő, testvérré támadó magyar hév Szent István kemény békeakaratóval találja szemben magát.

Szent István nem lett hűtlen Árpád kardjához, csak óvatosabban használta, mint ősei. Jól tudta: nem azé az ország, aki mindig vereszik, még ha mindig győz is, hanem azé, aki fiakkal benépesíti. A lélektől vezetett, önmaga életét nem fecsérő erőé az ország. A nemzeti honvédelmet defenzív jellegűvé változtatta, anélkül hogy népe férfias bátorságát megtörte volna. A lendületet, a virtust, a dinamikus erő kifejtést országépítő munkában vezette le. Mindamellet, hogy nem csorbult ki Árpád kardja: bizonyítja Konrád császár országfoglaló támadásának csúfos kudarca. Ezt a kardot megsebzett szívvel bár, de használnia kellett a Szentkirálynak saját vérével szemben is. Tette a gyermekeit fenyítő atyának szigorával s az operáló orvosnak biztosságával. Vágott, ha kellett, hogy — mint Szent Benedek Regulája mondja, melynek Szent István is oblatusa volt — a beteg báránka az egész nyáját meg ne fertőzze. Neki a közjót elébe kellett tennie a magán érdeknek; az egyetemes nemzeti életet az egyéni szabadosságnak; a konstruktív alkotó szellemet a destruktív széthúzásnak és erkölcsi féktelenségnek.

Az erő előtt a magyar mindig lelkének ősi, ösztönös tiszteletével hajolt meg. Annál könnyebben sikerült e meghajlás, minél arányosabb volt a szellemi, erkölcsi, testi erőnek egybevágása és alkotó képessége. Az éles és biztos ítéletet; a célirányos, gyors és határozott cselekvést; az országrendező, nemzeti lelket átformáló, kultúrát alkotó szívós és hajthatatlan munkabírást; a minden akadályon áttörő vasakaratot még lázadó ellenfelei is elismerték Szent Istvánban. Könnyű elképzelni a Szentkirálynak a keménynyakú magyarokra gyakorolt szemé-

lyes hatását, midőn verhetetlen vitézei élén építeni, törvényt ülni, szívükre beszélni megjelent közöttük. „Etsi ipse evangelisandi non assumpsit officium praedicatorum”, „ha személyesen nem is gyakorolta az ígehirdetésnek a tisztét”, — mondja a legenda: mindazonáltal — miként az magukból a legendákból is kitűnik — rendelkezéseit, cselekedeteit maga is magyarázta, ítélezéseit megokolta. Fejedelmi méltósággal tett, rövid és határozott kijelentéseit ellenmondás nélkül fogadták a hallgató magyarok, de nem vették hallatlanra, mert tudták, hogy a király sem nem feledékeny, sem nem rest a számonkérésben. A számadás szigorától leghívebb munkatársait sem kímélte meg. Azt írja a legenda: „Monachorum vitam et conversationem nunc per alios, nunc per seipsum explorando, diligenter examinabatur, torpentes arguens, vigiles sub dilectione constituens.” „A szerzetesek életét, viselkedését hol mások által, hol a maga személyében megfigyelte, gondosan megvizsgálta, a csüggedőket megintvén, az ébereket pedig szeretetébe fogadván.” Szeme mindent meglátott, elméje mindent föl-mért, kormányzó szentjobbja mindent helyes mederbe igazított. Azért írja lelkesen Szent Pál szavával a legenda: „Mindenkinek mindene lett, hogy mindeneket üdvözítsen.” (I. Kor. 1. 9. 22.)

Szent István nemcsak szellemi, anyagi, politikai téren emelte föl népét, hanem erkölcsileg is. Nemcsak műveltebbé, hanem jobbá s épen azért boldogabbá is tette a magyart. Mint nemzetnevelő a krisztusi világszemlélet hirdetője, mint király Isten helyettese, a keresztény univerzalizmus keretén belül a civitas Dei megvalósítója országában, Az a mély meggyőződés, mellyel munkáját végzi; az a szárnyaló lendület, izzó lelkesedés és fáradhatatlan kitartás, amely egész működését jellemzi, egyesülve a fölsőbb küldetés tudatával Szent Istvánt, a nevelőt, nemzete apostolává avatja.

Célom Szent Istvánban a gyakorló, az alkotó nevelőnek a meg-rajzolása volt. Hiányos volna azonban a kép, ha legalább meg nem említeném a fiához, Szent Imréhez intézett *Intelmeket*, Szent István bölcs kormányzati elveinek ez összefoglalását. Ezt „a nagyszerű politikai végrendeletet, amely nemcsak trónja örökösének szólt, hanem az egész nemzet nevelő kódexévé, a magyar törvénytár első fejezetévé emelkedett.” (Kornis Gyula). A tudósok bizonyítják, hogy az *Intelmek* az ókori Szótér-várások, eszményi uralkodó-várások egyenes utódainak, a középkori királytükroknak utolsó hajtása. A középkori kegyelet és hagyománytisztelet szem-szögéből kell néznünk, ha első királyunk is régi idők, idegen nagyok bölcs kifejezési formájában mondja el, amit fiától, a jövő uralkodójától vár. De az a körülmény, hogy Szent István akart fiához szólni; hogy ezt a formát választotta és magáévá tette; hogy ebbe csakis a magyar viszonyokra illő részeket szövetett bele; s hogy végre az

Intelmeken egyetlen, féltve őrzött fia iránti atyai gondoskodásának meleg érzelme ömlik el: bizonyítja, hogy Szent István az Intelmekben nemzetéért aggódó lelkének egy darabját hagyta fiára.

Hogy mily szorosan egyesül Szent Istvánban a nemzete szellemi és erkölcsi színvonalát emelni akaró nemzetnevelő és a törvényhozó, semmi sem bizonyítja élesebben, mint törvényhozásának célkitűzése, melyet a Dekrétumok II, könyvének előljáró beszéde így fejez ki: „Mivelhogy minden nemzet az ő tulajdon törvénye szerint igazodik, azért mi is, országunkat Isten akaratából kormányozván, tanácsi elmékedésből szabtuk módot a mi népünknek, hogyan élne tisztességes és háborúság nélkül való életet: hogy valamint meggazdagítottatott isteni törvényekkel, azonképen világi törvények alá vetett is légyen: hogy amennyi előmenetelt nyernek a jók az isteniek által, annyi kisebbséget szenvedjenek a gonoszok és bűnösök emezek által.” Az Intelmek és Szent István törvényei mutatják: ez a szikrázó akaratú uralkodó azt akarta, hogy szelleme tovább éljen és hasson akkor is, mikor már a teste rég elporladt.

Magyar népe meghajol Szent István igazsága, bölcsesége előtt, avagy kezének súlya alatt. A szentistváni példa döntő erejű törvényévé lesz; a szentistváni elgondolás a magyarság útját jelző hivatástudattá válik, A késő utókor is úgy gondol vissza az első magyar királyra, mint a magyar nemzetnek Isten után legnagyobb jótevőjére.

Az erdő tölgye addig él, amíg egyrészt kiszakíthatatlanul kapaszkodik az anyaföldbe s szívja belőle a neki léte első pillanatától szükséges életnedveket, másrészt amíg éleetszerveinek rugalmasságát el nem veszíti, fejlődési képességét ébren és működésben tartja. A nemzet is addig él, amíg rendületlenül áll nemzeti léte kipróbált alapján s meríti nemzeti múltjának éber tudatából az okulást a célkitűzéshez, az erőt és ihletet történelmi hivatásának betöltéséhez: a nemzet jövőjének építéséhez.

Szent István példájára megalkuvás nélkül ragaszkodnunk kell a múlt hagyományaiból és intézményeiből azokhoz, amelyek időállóknak: a nemzeti lét fönntartó értékeinek bizonyultak. Ugyancsak az ő példájára kérlelhetetlenül föl kell áldoznunk mindazt, ami történelmi szerepét betöltötte s a nemzet életének akadékvá, nehézségévé vált. Szent István példájára haladék nélkül tágítanunk kell a nemzeti élet medrét ott, ahol magyar fajunk népies kiteljesedése, a magyar élet gazdagabbá, boldogabbá tétele azt megkívánja. Mind ezt Szent István rendületlen hitével, higgadt bölcseségével, hajthatatlan erélyével, önfölközlő munkaszeretetével!

Egy a saját értékét a lehetőség legfölső határáig fölfokozott

népet szívesen megbecsülnek, vele szívesen szövetkeznek a nagy nemzetek is. A szentistváni állameszme és a Szent Istvántól fölis-mert magyar küldetés szolgálatában a nehézségek nem riaszthatnak el bennünket. Ami nekünk nehéz, az más nemzetnek sem könnyű! Kis nemzet jövője két szóba foglalható: *különbnek lenni!* Ez a szent-istváni program! Ez a haladásnak, ez a győzelemnek a záloga! Azt pedig nem szabad felednünk soha, hogy *Isten csak a kislelkűeket hagyja el!* Mindenesetre biztató jel, a boldogabb magyar jövődő hajnalhasadása a Szent István évében megtalált egy millió magyar testvér a hazatért Komárom, Kassa, Ungvár, Munkács városával.